

Оксана Федорчук

Національний університет «Києво-Могилянська академія», Україна

ЕВОЛЮЦІЯ ПРЕДМЕТА ПОЛІТОЛОГІЇ: ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ

Oksana Fedorchuk

National University «Kyiv-Mohyla Academy», Ukraine

EVOLUTION OF THE SUBJECT OF POLITICAL SCIENCE: KEY STAGES OF DEVELOPMENT

The experts' points of view on the subject of political science are discussed. The main stages of its evolution since the late eighties of the 20th century and to the present are analyzed. The difficulties of the early stage of political science as an academic discipline are characterized. It is underlined that Ukrainian scientists made attempt to highlight its structure in nineties of the 20th – at the beginning of the 21st century. It is noted that now the process of assimilation of the Western political science knowledge continues. It is stated that today the Ukrainian political science has no single definition of the subject, object, essence of politics. There are sharply opposing views of experts on the development of political science in Ukraine from the idea of stability to the statement of its crisis state.

Key words: political science, political science as an academic discipline, subject of political science, object of political science, methodology, essence of the politics, USSR, Ukraine.

Постановка проблеми На сучасному етапі в Україні відбувається інтенсивний процес розвитку політичної науки. Вивчення проблем її становлення як академічної і навчальної дисципліни, зокрема процес окреслення її предмета, об'єкта, є однією із малодосліджених проблем, що й зумовлює актуальність його вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вирішення даної проблеми було започатковане в статтях таких українських науковців як: І. Дзюбко, Ф.Рудич, М.Кармазіна, А.Очеретяний, А. Колодій, але вона, як правило, розглядалася в комплексі з іншими дотичними питаннями і не мала окремого висвітлення.

Мета статті – проаналізувати еволюцію змісту предмета політології, в українській політичній науці, починаючи з кінця 80-х років ХХ ст. і закінчуючи сучасністю. Розглянути цей процес поетапно охарактеризувавши особливості кожного з них.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб охарактеризувати еволюцію змісту предмета політології в українській політичній науці протягом майже тридцятирічного періоду потрібно зазначити, що цей процес відбувався поетапно.

Перший етап – кінець 80-х – 90 роки ХХ ст. характеризувався утвердженням політології як академічної і навчальної дисципліни. Відбулось її дистанціювання від ідеології, що було особливо характерним для початку 90-х років – часу поступового відходу від радянської інтерпретації політичного процесу. 4 листопада 1988 р. Державний комітет СРСР з науки і техніки, керуючись рішенням ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР, прийнятим в березні 1987 р. офіційно затвердив уточнену й доповнену номенклатуру спеціальностей наукових працівників, в котрій вперше передбачалась спеціалізація з політичних наук.

Перші спроби визначити зміст предмета політології відбувались ще в СРСР в межах радянського суспільствознавства. За словами президента Радянської асоціації політичних наук Г.Х. Шахназарова радянські фахівці політичний аналіз зводили до аналізу політичної влади (Ф.Бурлацький, А.Дегтярьов), тоді як західні колеги до середини ХХ ст. всю політичну систему зводили до держави, і права, насамперед державного й міжнародного права. Після другої світової війни вже викристалізувалася система, в якій політику уособлювали не тільки держава, але й партії, громадські організації та інші групи й інститути, котрі приймали участь в політичному процесі¹.

¹ Резниченко, Л.А. (1988). Политология: предмет, проблемы, перспективы. Беседа с президентом Советской ассоциации политических наук членом-корреспондентом АН СССР Г. Х. Шахназаровым. *Вестник АН СССР*, 5, 121.

Українські науковці також не стояли осторонь цього процесу свідченням чого стала одна з перших наукових розвідок львівських вчених¹, котрі пояснювали появу політології політизацією тогочасного суспільства, а також уточнювали, що в процесі диференціації та інтеграції наукових знань, які зумовлені розвитком суспільства та його потребами [...] відбувається уточнення предмета політології. На думку цих вчених «об'єктом політології можна назвати в цілому політичні відносини в суспільстві», а предметом політології можна вважати діяльність суб'єктів політичних відносин різних рівнів. До суб'єктів політичних відносин можна віднести: держави, народи, міжнародні організації політичної орієнтації, що діють на рівні міжнародної політики; політичні організації на рівні окремої країни, що проводять внутрішню і зовнішню політику; суспільні групи (такі, як класи, соціальні верстви, соціально-етнічні спільноти, соціально-демографічні, статеві-вікові групи)². Зазначаючи при цьому, що визначеність щодо поглядів на проблеми об'єкта і предмета – це процес тривалий, а може, й зовсім необмежений, тому що уточнення і конкретизація тих чи інших проблем науки відбувається з часом.

В оглядовій статті І. С. Дзюбка, П. А. Циганкова³ було зроблено спробу охарактеризувати предмет політології, показати багатогранність поняття «політика». Автори статті констатували ті труднощі, котрі були притаманні початковому етапу формування політології як навчальної дисципліни, а саме – потреба в нових підручниках, перекваліфікація викладачів, роздільність в дослідженнях, відсутність власного інструментарію, заідеологізованість та ін. Як вони самі зазначали «нам (науковцям – О.Ф.) явно не вистачає знань про принципи й закони формування політичного життя, про методи і форми взаємодії політичної організації та про весь комплекс питань, що становлять зміст політичної науки як відносно самостійної галузі знання»⁴. В результаті досліджень науковці приходять до такого висновку щодо предмета політології: «визначальними для предмета політичної науки є проблеми влади і владних відносин. Особливо суттєві такі ознаки влади, як, по-перше, її взаємозв'язок з політичною системою і, по-друге, право та здатність приймати обов'язкові й значущі для всього суспільства рішення, що є монопольною функцією держави.

Таким чином, у політології поєднуються інституційний і функціональний підходи до вивчення політичного процесу. При цьому політологію цікавлять головним чином питання, пов'язані з «технологією» досягнення, організації та здійснення політичної влади»⁵. Як бачимо, це визначення було не позбавлене впливу радянського суспільствознавства враховуючи, що дана публікація вийшла наприкінці існування СРСР.

Отже, на даному етапі розвитку політичної науки важливо відзначити дату, котра стане визначальною в процесі легітимації й утвердженні політичної науки в Україні – це здобуття незалежності у 1991 р. Після цього відбувається звернення вітчизняного суспільствознавства до західної політологічної науки. Однією з причин цього було те, що теорія соціалізму переживала кризу і не могла відповідати на виклики часу. Панування марксистської теорії залишало поза увагою вітчизняної гуманітарної науки нові явища суспільного життя. Виникла потреба в іншій науці, в осмисленні складних політичних процесів державотворення, котрі відбувались в Україні на початку 90-х рр. (зокрема, створення нових органів влади, проведення законотворчої роботи, визначення правового статусу держави і громадян, розбудова армії, партійної системи, прийняття Конституції, впровадження зовнішньополітичного курсу та ін.). Українські фахівці робили спроби визначення предмета політології (не було розмежування між політологією та політичною наукою).

На початку 90-х років існували два підходи до визначення предмета політології: перший – універсалістськи-сумативний; другий – аналітико-концептуальний. Перший постав як сукупність різних науково-дисциплінарних рішень, де політологія розумілася як синтез політичних знань, котрі вироблялися суспільними науками. В аналітико-концептуальному підході виділялися три тенденції: 1) політологія розглядалася як суспільно-політична наука про державу, демократію чи політичну владу. 2) Політологія особлива політична наука, предметом якої є політика або політична система суспільства. 3) Політологія розуміється як політичне вчення, представлене науковим комунізмом (науковим соціалізмом)⁶.

¹ Кипаренко, В.Г., Климанська, Л.Д. (1991). Політологія: об'єкт і предмет. *Вісник АН УРСР*, 3, 11–15.

² Кипаренко, В.Г., Климанська, Л.Д. (1991). Політологія: об'єкт і предмет. *Вісник АН УРСР*, 3, 13, 15.

³ Дзюбка, І.С., Циганков, П.А. (1991). До питання про предмет політології. *Український історичний журнал*, 7, 48–56.

⁴ Дзюбка, І.С., Циганков, П.А. (1991). До питання про предмет політології. *Український історичний журнал*, 7, 49.

⁵ Дзюбка, І.С., Циганков, П.А. (1991). До питання про предмет політології. *Український історичний журнал*, 7, 53.

⁶ Предборский, В.В. (1992). Предмет и метод политической науки. *Вопросы общественных наук*, 91, 12–13.

Основними темами, котрі розглядалися в курсі політології як вузівської дисципліни були: етапи розвитку політичної думки, походження і сутність політичної влади; політична система суспільства; людина і політика; держава в політичній системі; роль та функції; політичних партій у розвитку суспільства; суспільно-політичні організації і «нові соціальні рухи»; політичне прогнозування, що почасти зберігається й до сьогодні.

Другий етап – перше десятиліття 2000-х рр. на думку О. Суший можна охарактеризувати як розгортання процесу самовизначення та самоорганізації вітчизняного співтовариства дослідників і викладачів науки про політику. У цей період поширюється дискусія навколо питань розмежування політології й політичної науки, виявлення можливих наслідків такого процесу; зрештою, – констатація кризи української політичної науки¹.

На цьому етапі питання предмета й методології політології стають темами наукових зібрань. Так 21-22 березня 2001 р. в Сімферополі за сприяння міжнародного фонду «Відродження» в рамках пілотного проекту «Центр із вдосконалення методів навчання, викладання та досліджень в галузі політичної науки в Україні» відбувся круглий стіл на тему: «Політична наука: предмет і методологія дослідження». В цьому заході брали участь науковці Житомира, Харкова, Сімферополя. Так була заслухана доповідь викладача Таврійського національного університету А.С. Філатова «Про предмет політичної науки».

Доповідач здійснив аналіз предмета політичної науки за більш ніж десятима українськими підручниками та констатував відсутність єдності в тлумаченні, чіткості і ясності у визначеннях вихідних термінів, неясність об'єкта і предмета політичного знання. За пропозицією доповідача первинним в парі «предмет – об'єкт» виступає об'єкт (політика, політична реальність), а вторинним – предмет, яким є загальні сторони, властивості і структури політичної реальності². Як показали результати цього наукового заходу головні проблеми політичної науки в Україні зводились до наступного: інституціональні проблеми (незавершеність процесу формування науки, низький рівень професійної комунікації самих політологів), методологічні засади (за основу пропонувалось брати соціальну філософію, або філософію історії), навчальні проблеми політичної науки (зв'язок політичної науки з практикою політичного процесу, посилення вимог до підручників), проблема підготовки політологів (їх професійна взаємодія, затребуваність політичних знань владними структурами).

В статті А.Світи³ «Предмет політології і основні підходи до його визначення» зроблено спробу не тільки дати загальне визначення предмета політології, але й виокремити її структуру. На її думку політологія, будучи єдиною за своєю суттю наукою, внутрішньо диференційована й охоплює низку дисциплін, які відображають окремі аспекти політики, політичної сфери, взаємовідносини з суспільством (політична філософія, політико-правова теорія, політична соціологія, політична психологія, політична географія та ін.). Їх об'єднує загальний об'єкт дослідження – політичне життя суспільства у всій різноманітності його конкретних проявів. Політична наука охоплює всю сукупність знань з цього предмета. А.Світа вважала, що предмет сучасної політології повністю викристалізувався й проблематика політичної науки буде і далі розвиватися і змінюватися разом зі зміною політичних реальностей, глобалізацією суспільного життя.

Як підсумок даного періоду можна навести думку Ф.М. Рудича про те, що політологія є загальною інтеграційною наукою про політику в усіх її проявах. У широкому розумінні політологія є наукою про політику та її взаємини з людиною і суспільством. У вузькому – це наука про політичну владу, її природу і сутність, зміст і механізми здійснення. Але, відрізняючись від інших наук, що досліджують ці проблеми, політологія вивчає універсальні та специфічні закони політичного життя, спосіб організації і здійснення влади в динаміці, в дії. Головне її завдання – у безперервному процесі пізнання отримувати знання про політику на основі узагальнення

¹ Суший, О. (2016). Засвоєння вітчизняним суспільствознавством західного політологічного знання. *Політична наука в Україні. 1991–2016: у 2 т. Т. 2. Теоретико-методологічні засади і концептуальні підсумки вітчизняних досліджень*. Київ: Парлам. вид-во, 23.

² Методологические проблемы политической науки (по материалам круглого стола: «Политическая наука: предмет и методология исследования») <<http://www.ps.crimea.edu/rus/publish/nicolko.html>>.

³ Світа, А. (2007) Предмет політології: основні підходи до його визначення. *Політична наука в Україні: стан і перспективи: матеріали всеукраїнської наукової конференції (Львів, 10–11 травня 2007р.)*, 16–20. <<http://postua.info/Svita.htm>> (2017, травень, 14).

достовірних фактів, досліджувати питання, на які ще немає відповідей, розмежовувати ілюзії та дійсність¹.

Третій етап – (2010 – 2016 рр. XXI ст.) характеризується прагненням подолання кризи, спробами поєднати академічну та університетську науку та інтегрувати її у світову політичну науку. Свідченням цього є стаття М.Кармазіної² де фахівець, порушує питання щодо того, чи є політична наука власне наукою? Які критерії наукового підходу до політичного дослідження? Який предмет, структура політичної науки? Щодо предмета політичної науки, то автор розглядає його в зв'язку з історією формування політичної науки в країнах Європи та США. На погляди щодо предмета політичної науки досить помітно впливали умови, в яких розвивалася політична наука у тій чи іншій країні. Предмет політичної науки у XX ст. не був сталим. Дослідники, маючи різні політичні орієнтири, спираючись на різні інтелектуальні традиції, тлумачили його по-різному. На сьогодні предмет політичної науки теж перебуває «в русі»: дослідники (європейські, американські) не мають єдиної узгодженої позиції щодо його меж, базових розділів³. Стаття М. Кармазіної була однією з перших спроб порівняти розвиток політичної науки в Україні та за кордоном.

В одному з перших українських підручників за редакцією О.А.Габріеляна⁴ присвячених методам політичної науки було докладно дане визначення сутності політики. Саме через різні ракурси (інституційний, економічний, соціологічний, правовий, субстанціональний етичний або нормативний, антропологічний, конфліктно-консенсусний, діяльнісний, телеологічний), автори вважають, що ці визначення формують об'ємну картину політики, а нові дефініції доповнюватимуть її. В їх тлумаченні «об'єктом політичної науки є політична сфера громадського життя, політика, орієнтована на ухвалення рішення стосовно соціальних суб'єктів та реалізацію їх за допомогою застосування влади. Характер влади (явна та неявна), її обсяг зосереджені у певній соціальній групі, політичні рішення залежать від громадського вибору, а предметом політичної науки – політика як діяльність соціальних суб'єктів з усвідомлення та представлення своїх інтересів, вироблення і соціального вибору обов'язкових для суспільства рішень, здійснюваних за допомогою влади»⁵.

На даному етапі українські фахівці зосередитися на таких проблемах, як: політичне життя та його основні характеристики; теорія влади і владних відносин; політичні системи і режими сучасності; політична культура та політична ідеологія; особа і політика; політична модернізація суспільства; геополітика; міжнародні політичні відносини; політичні аспекти глобальних проблем сучасності.

Прагнучи проаналізувати стан розвитку політології в питаннях її об'єкта і предмета дослідник А. Очеретяний вважає, що політологія сьогодні перебуває в кризовому стані, на роздоріжжі між практичними політичними проблемами та їх методологією. Політологія не стала, у її предметному розумінні, ні методологією політичних процесів, ні практикологічним знанням⁶. На його думку різне тлумачення суті предмета дослідження, законів і категорій, методів дослідження не тільки не прикрашає науку, але й свідчить про перебування її в стані кризи. Вихід з якої – це завдання всієї наукової спільноти, котра займається методологічними і власне теоретичними питаннями політології. Але подолання такого стану науки базується на вирішенні проблеми об'єкта і предмета політології. А. Очеретяний пропонує своє власне визначення об'єкта і предмета політології, а саме: «було б доцільніше об'єктом політології визнати політичну культуру суспільства, а уявлення про предмет політології та його структуру, що можна визначити як закономірні явища і процеси політичної культури суспільства»⁷.

В статті А. Колодій⁸ охарактеризовані тематичні напрями сучасних політологічних досліджень постбіхевіористського періоду в розвитку політології (від 70-х років XX ст. – дотепер)

¹ Рудич, Ф.М. (2003). Політична наука в Україні: стан і перспективи. *Політичний менеджмент*, 1, 6.

² Кармазіна, М. (2010). Політична наука: предмет, структура, методологія. *Політичний менеджмент*, 1, 19–33.

³ Кармазіна, М. (2010). Політична наука: предмет, структура, методологія. *Політичний менеджмент*, 1, 32.

⁴ Габріелян, О.А., Батракова, І.В., Гаспарян, Л.С., Гаспарян, М.В., Гачкевич, А.О. (2012) *Політична наука. Методи досліджень*: підручник. Київ: ВЦ «Академія».

⁵ Габріелян, О.А., Батракова, І.В., Гаспарян, Л.С., Гаспарян, М.В., Гачкевич, А.О. (2012) *Політична наука. Методи досліджень*: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 9.

⁶ Очеретяний, А. (2013). До питання про предмет політології. *Вища школа*, 7, 59

⁷ Очеретяний, А. (2013). До питання про предмет політології. *Вища школа*, 7, 64, 66.

⁸ Колодій, А. (2016). Предметне поле політичної науки в сучасний період. *Політична наука в Україні. 1991–2016: У 2 т.; Т.1. Політична наука: Західні тренди розвитку й українська специфіка / НАН України, Ін-т політ. і етнонац. досліджень ім. І. Ф. Кураса*. Київ: Парлам. вид-во, 44–91. <http://political-studies.com/?p=1823#_ftn10> (2017, травень, 14)

в країнах Європи і США. Дослідниця дає визначення предметного поля політології як сукупності досліджуваних з допомогою наукового інструментарію політичної науки тем, що стосуються політичної сфери суспільного життя і конвенціонально, за згодою наукового співтовариства, утворюють предмет політичної науки на даному етапі її розвитку. По мірі зміни самого об'єкта, його ускладнення, розширення тощо зростає потреба і в подальшій диференціації, ускладненні та розширенні предметного поля науки, виділенні його окремих підполів (галузей даної науки) та напрямів досліджень.

Висновки. Отже, якщо на початковому (перехідному) етапі свого формування українська політична наука перебувала під впливом радянського суспільствознавства, то на сучасному етапі відбувається процес засвоєння західного політологічного знання, введення в науковий обіг нових зарубіжних джерел (праці М.Кармазіної, А. Колодій). На сьогодні в українській політичній науці немає єдиного визначення предмета, об'єкта політології, сутності політики. Серед фахівців наявні різко протилежні думки на розвиток політичної науки в Україні – від ідеї стабільності (Ф.Рудич) до констатації її кризового стану (А.Очеретяний).

References:

1. Habriyelyan, O.A., Batrakova, I.V., Hasparyan, L.S., Hasparyan, M.V., Hachkevych, A.O. (2012). *Politychna nauka. Metody doslidzhen: pidruchnyk*. [Political science. Methods of research: tutorial]. Kyiv: VTs «Akademiya», 13–15. [in Ukrainian].
2. Dzyubko, I.S., Tsyhankov, P.A. (1991). Do pytannya pro predmet politolohiyi [To the question about the subject of political science]. *Ukrayinskyi istorychnyy zhurnal* [The Ukrainian history journal], no. 7, 48–56. [in Ukrainian].
3. Karmazina, M. (2010). Politychna nauka: predmet, struktura, metodolohiya [Political Science: subject, structure, methodology]. *Politychnyy menedzhment* [The political management], no. 1, 19–33. [in Ukrainian].
4. Kyparenko, V.H., Klymanska, L.D. (1991). Politolohiya: obyekt i predmet [Political Science: an object and a subject]. *Visnyk AN URSSR* [The Herald of AS of USSR], no. 3, 11–15. [in Ukrainian].
5. Kolodiy, A. (2016). Predmetne pole politychnoyi nauky v suchasnyy period [The subject field of Political science in the modern period]. *Politychna nauka v Ukrayini. 1991–2016: U 2 T.; T.1. Politychna nauka: Zakhidni trendy rozvytku i ukrayins'ka spetsyfika* [Political science: the Western trends of development and Ukrainian specific nature]. Kyiv: Parlam. vyd-vo, 44–91. <http://political-studies.com/?p=1823#_ftn10> (2017, May, 14) [in Ukrainian].
6. Metodologicheskie problemy politicheskoy nauki (po materialam kruglogo stola: «Politicheskaya nauka: predmet i metodologiya issledovaniya») [Methodological Problems of Political Science (materials of the Round table: «Political Science: the Subject and Methodology of Research»)]. <http://www.ps.crimea.edu/rus/publish/nicolko.html> (2017, May, 14) [in Russian].
7. Ocheretyanyy, A. (2013). Do pytannya pro predmet politolohiyi [To the question about the Subject of Political science]. *Vyshcha shkola* [The higher school], no. 7, 59–69. [in Ukrainian].
8. Predborskiy, V.V. (1992). Predmet i metod politicheskoy nauki [The subject and method of Political science]. *Voprosy obshchestvennykh nauk* [The issues of social sciences], vol. 91, 9–13. [in Russian].
9. Reznichenko, L.A. (1988). Politologiya: predmet, problemy, perspektivy. Beseda s prezidentom Sovetskoy asociatsii politicheskikh nauk chlenom-korrespondentom AN SSSR G. X. Shahnazarovym [Political Science: Subject, Problems, Perspectives. Conversation with the President of the Soviet Association of Political Sciences, Corresponding Member of Academy of Sciences of USSR G. Shahnazarov]. *Vestnik AN SSSR* [The Herald of AS of USSR], no. 5, 119–129. [in Ukrainian].
10. Rudych, F.M. (1994). Formuvannya politychnykh struktur v suchasnyy Ukrayini: politolohichnyy analiz [The formation of political structures in Modern Ukraine: Political Analysis]. *Ukrayinskyi istorychnyy zhurnal* [The Herald of AS of USSR], no. 2-3, 51–52. [in Ukrainian].
11. Rudych, F.M. (2003). Politychna nauka v Ukrayini: stan i perspektyvy [Political Science in Ukraine: Status and Perspectives]. *Politychnyy menedzhment* [The political management], no. 1, 6. [in Ukrainian].
12. Svita, A. (2007). Predmet politolohiyi: osnovni pidkhody do yoho vyznachennya [The Subject of Political Science: the basic approaches to its definition]. *Politychna nauka v Ukrayini: stan i perspektyvy: materialy vseukrayin'koyi naukovoyi konferentsiyi (Lviv, 10–11 travnya 2007r.)* [Political Science in Ukraine: Status and Perspectives: the materials of all-Ukrainian scientific conference (Lviv, May 10-11, 2007)], 16–20. <<http://postua.info/Svita.htm>> (2017, May, 14) [in Ukrainian].
13. Sushyy, O. (2016). Zasnovannya vitchyznyanym suspil'stoznnavstvom zakhidnoho politolohichnoho znannya [The adoption of Western Political Science knowledge by domestic social science]. *Politychna nauka v Ukrayini. 1991–2016: u 2 t. T. 2. Teoretyko-metodolohichni zasady i kontseptual'ni pidsumky vitchyznyanykh doslidzhen* [Political science in Ukraine. 1991-2016: e-2 p.-2. Theoretical and methodological bases and conceptual conclusions of domestic researches]. Kyiv: Parlam. vyd-vo, 22–36. [in Ukrainian].